

Vrijheid is nooit af - toespraak Shirin Musa bij het INLW-diner 2026 – Female Freedom Renewed

Lieve partijgenoten, beste gasten, en in het bijzonder Khadija El Morabit, president van het International Network of Liberal Women,

Wat bijzonder om vanavond samen te zijn in Rotterdam, de mooiste stad van de wereld. Hier bouwde mijn vader een nieuw bestaan op. Hier kwam ik, zes maanden oud, met mijn moeder aan voor gezinshereniging. En hier leerde ik vechten voor mijn vrijheid en die van andere vrouwen.

Het thema van deze avond is: *Vrijheid is nooit af*.

Ruim een eeuw nadat vrouwen in Nederland het kiesrecht verwierven, eren wij wat eerdere generaties hebben bereikt. Maar wij moeten ons vooral afvragen: wat vraagt vrijheid vandaag van óns?

Want vrijheid wordt niet vanzelf doorgegeven. Iedere generatie moet haar opnieuw verdedigen, verdiepen en bereikbaar maken voor mensen die haar nog niet volledig bezitten.

Dat is voor mij de betekenis van *Female Freedom Renewed: Liberal Democracy in a Changing World*. Mij is gevraagd hoe ik mijn ervaringen inzet, waarop ik mijn energie richt, welke internationale blik ik meebreng en met wie wij samenwerken. Voor mij is het antwoord één verhaal: persoonlijk verzet dat uitgroeide tot een internationale strijd voor vrijheid.

Mijn verhaal begint niet in de rechtszaal. Het begint veel eerder.

Als klein meisje zag ik dat jongens meer ruimte, rechten en mogelijkheden kregen. Van meisjes werd verwacht dat zij zich aanpasten, gehoorzaamden en hun plaats kenden.

Ik wilde dezelfde verjaardagstaart als mijn broer, hetzelfde doen en dezelfde kansen krijgen. Ik kom uit een gezin met vijf dochters en twee zonen. Mijn ouders hielden van ons allemaal, maar ik herinner mij de grappen en het medelijden van de Pakistaanse gemeenschap: wat moesten zij het zwaar hebben met vijf meisjes. Ook mijn moeder verlangde naar zonen, omdat die zekerheid zouden bieden.

Ik kende toen nog geen woorden als genderongelijkheid, patriarchaat of intersectionaliteit. Maar ik voelde het onrecht. Ik wist: dit klopt niet.

Recent is mijn vader overleden. Hij was mijn belangrijkste steun en toeverlaat. Juist hij leerde mij dat dochters alles kunnen wat zonen kunnen en dat vrouwen alles kunnen bereiken. Hij hield van mijn verzet: eerst binnen ons gezin, later binnen de gemeenschap en uiteindelijk met Femmes for Freedom.

Tijdens de gebeden na zijn overlijden hoorde ik in de moskee alleen de namen van mijn broers. Ook toen ik klein was, hoorde ik vaak gebeden om zonen, om mannelijk nageslacht. Het riep dezelfde boosheid bij me op die ik als meisje al voelde. Die voorkeur voor jongens wordt niet alleen door mannen in stand gehouden; ook vrouwen geven haar soms van generatie op generatie door.

Dat raakte mij diep. Genderongelijkheid nestelt zich in onze taal, rituelen en verwachtingen. De strijd begint niet pas bij een gedwongen huwelijk of wanneer een vrouw daaruit niet kan ontsnappen. Zij begint bij de waarde die wij een meisje op de dag van haar geboorte toekennen.

Later werd dat maatschappelijke onrecht mijn persoonlijke werkelijkheid.

Ik was gescheiden volgens de Nederlandse wet, maar niet volgens het islamitische recht. Mijn burgerlijk huwelijk was beëindigd, maar mijn religieuze huwelijk bleef bestaan omdat mijn ex-man weigerde mee te werken aan de ontbinding daarvan.

Volgens mijn geloof en het Pakistaanse recht kon ik niet opnieuw trouwen of een gezin stichten. In Pakistan en binnen delen van mijn gemeenschap kon een nieuwe relatie als overspel worden beschouwd en konden kinderen als onwettig worden gezien. Mijn ex-man kende die beperkingen niet. Hij kon in Nederland hertrouwen en in Pakistan zelfs tot vier vrouwen huwen. Hij kon verder met zijn leven. Ik niet.

Ik vroeg overal om hulp en ging zelfs rechten studeren om een uitweg te vinden. Ook hoogleraren zeiden dat ik mijn lot moest accepteren, mijn geloof moest verlaten of naar een shariarechtbank moest gaan. Steeds werd de oplossing bij mij gelegd, terwijl hij mijn vrijheid blokkeerde.

Dat accepteerde ik niet.

Tijdens mijn studie ontdekte ik het verhaal van Esther van Gelder, een Joodse vrouw die eveneens gevangen werd gehouden in haar religieuze huwelijk. Haar strijd leidde in 1982 tot een uitspraak van de Hoge Raad:

weigering van medewerking aan een rabbinale echtscheiding kon tegenover de vrouw onrechtmatig zijn.

Ik dacht: als haar vrijheid door de Nederlandse rechter kan worden beschermd, waarom die van mij dan niet?

Ik begon een kort geding.

Op 9 december 2010 oordeelde de rechter dat de weigering van mijn ex-man onrechtmatig was en een schending vormde van mijn fundamentele mensenrechten. Voor iedere dag dat hij bleef weigeren, moest hij 250 euro betalen, tot maximaal 10.000 euro.

Hij werkte mee.

9 december 2010 is nog altijd een van de mooiste dagen van mijn leven. Niet omdat ik van iemand had gewonnen, maar omdat ik mijn vrijheid had teruggekregen.

Die uitspraak werd het begin van Femmes for Freedom.

Femmes for Freedom ontstond niet uit een beleidsnota, maar uit de weigering onrecht te accepteren. Mijn herwonnen vrijheid mocht niet alleen van mij blijven, maar moest bereikbaar worden voor iedere vrouw.

Wij zagen hoe vormen van onvrijheid in elkaar grijpen. Een meisje dat gedwongen trouwt, kan later worden gedwongen in dat huwelijk te blijven. Zij kan worden achtergelaten, in een polygaam huwelijk terecht komen of slachtoffer worden van eengerelateerd en seksueel geweld. In het uiterste geval eindigt zo'n patroon van dwang en controle in femicide.

Achter al deze verschijningsvormen ligt dezelfde fundamentele vraag: beschikt een vrouw werkelijk over haar eigen lichaam, haar relaties en haar toekomst?

Daarop richt ik mijn energie. Niet alleen op erkenning, maar op systeemverandering: wetgeving, hulpverlening, voorlichting en beleid dat aansluit bij de werkelijkheid van vrouwen.

Wij hebben die strijd niet alleen in Nederland gevoerd. Wij agendeerden huwelijksgevangenschap bij het VN-Vrouwenrechtencomité, de Raad van Europa en het Europees Parlement. Nederland werd een

internationale voorloper met specifieke juridische maatregelen tegen huwelijkse gevangenschap.

Maar Nederland kan niet het eindpunt zijn.

Sinds mijn aantreden als lid van de Eerste Kamer houd ik bewust afstand van de nationale lobby van Femmes for Freedom. Die wordt nu gevoerd door Eliette en Lucia. Samen met mijn collega Susan richt ik mij vooral op onze internationale lobby en strijd voor de erkenning van huwelijkse gevangenschap. Juist in dit gezelschap zie ik daarvoor een enorme kans.

Als liberale vrouwen beschikken wij wereldwijd over politieke en maatschappelijke netwerken. Als wij die kracht bundelen, kan huwelijkse gevangenschap ook buiten Nederland worden benoemd, erkend en bestreden.

Daarnaast wil ik mij inzetten voor een internationale dag tegen kindhuwelijken, gedwongen huwelijken en huwelijkse gevangenschap. Want verandering begint met het benoemen van het onrecht. Bente Becker heeft dit initiatief tijdens de CSW in New York gepresenteerd en er onlangs ook in de Tweede Kamer voor gepleit.

Wat geen naam heeft, blijft onzichtbaar. Wat niet wordt erkend, wordt niet geregistreerd. En wat niet wordt geregistreerd, leidt niet tot beleid, hulpverlening of wettelijke bescherming. Mijn fractiegenoot in de Eerste Kamer, Rian Vogels, verwoordde het onlangs treffend tijdens de plenaire vergadering van PACE: *'Invisibility leads to impunity.'*

Eerst komt het benoemen. Dan de erkenning. En daarna moet de actie volgen.

Dat is voor mij liberaal feminisme. Een intersectionele blik laat zien hoe gender, afkomst, religie, migratie en sociaaleconomische positie op elkaar inwerken. Maar een analyse is nog geen oplossing. Liberaal feminisme vraagt: welke rechten beschermen wij, welke wetten veranderen wij en wat gaan wij morgen doen wat wij vandaag nalaten?

Wij mogen vrouwen niet uitsluitend als slachtoffers presenteren. Wij moeten uitgaan van hun kracht en vermogen hun eigen leven vorm te geven. Wetten en instituties moeten die vrijheid beschermen.

En die bescherming mag niet ophouden bij de grens.

Een vrouw kan in Nederland rechtsgeldig zijn gescheiden en elders nog steeds als gehuwd gelden. Zij kan naar het land van herkomst worden gebracht, uitgehuwelijkt, achtergelaten of mishandeld. Onze juridische gelijkheid en vrijheid wordt niet overal automatisch erkend.

Daarom moeten wij niet alleen nationaal en mensenrechtelijk kijken, maar ook naar het internationaal privaatrecht.

Nederland en Marokko kunnen hierin belangrijke voorbeelden zijn. Nederland omdat het als eerste land huwelijkse gevangenschap wettelijk heeft erkend en het doorbreken ervan in de wet heeft verankerd. Marokko vanwege de baanbrekende hervorming van de Moudawana in 2004.

Onder het oude Marokkaanse familierecht was het voor veel vrouwen zeer moeilijk, en soms zelfs onmogelijk, om zelfstandig een echtscheiding te verkrijgen. Dat raakte niet alleen vrouwen in Marokko, maar ook de Marokkaanse diaspora in Europa.

De hervorming van 2004 kwam niet vanzelf tot stand. Zij was het resultaat van de jarenlange, moedige strijd van de Marokkaanse vrouwenbeweging, internationale steun, de dialoog van Nederland en andere Europese landen met Marokko, én een koning die bereid was verandering mogelijk te maken. De mogelijkheden voor vrouwen om een echtscheiding te verzoeken werden uitgebreid. Artikel 128 maakte het bovendien mogelijk om buitenlandse echtscheidingsbeschikkingen onder bepaalde voorwaarden in Marokko te erkennen.

Niet alle ongelijkheid is daarmee verdwenen en ook de uitvoering is niet volmaakt. Toch blijft deze hervorming voor mij een grote bron van inspiratie. Zij laat zien dat vrouwenrechten, islamitisch geïnspireerd familierecht en internationale samenwerking niet tegenover elkaar hoeven te staan.

Jarenlang heb ik, voordat ik senator werd, in mijn lobby steeds opnieuw op het Marokkaanse voorbeeld gewezen. Ik wilde dat de Tweede Kamer de regering zou vragen om, naar Marokkaans voorbeeld, met andere landen in gesprek te gaan over de erkenning van Nederlandse echtscheidingen en huwelijkse gevangenschap internationaal te

agenderen. Dit heeft tot belangrijke moties in de Tweede Kamer geleid. Juist daarom is Marokko een belangrijke gesprekspartner in onze internationale strijd.

Hoe krachtig zou het zijn als Nederland en Marokko tijdens een komende Commission on the Status of Women samen een side event organiseren? Niet alleen over wat misgaat, maar vooral over wat juridisch en politiek wél mogelijk is. Wij kunnen voortbouwen op wat vrouwenbewegingen, juristen en politici al bereikten. Vrijheid is pas werkelijk vrijheid wanneer zij ook over grenzen heen wordt erkend.

Wij werken samen met partners in Frankrijk, Spanje, België en het Verenigd Koninkrijk. Britse organisaties willen dat ook huwelijkse gevangenschap wordt betrokken bij de evaluatie van de aanpak van gedwongen huwelijken. Gedwongen worden te trouwen en gedwongen worden getrouwd te blijven, zijn twee kanten van dezelfde onvrijheid.

In de Verenigde Staten werken wij samen met Vital Voices, ontstaan uit een initiatief van Hillary Clinton en Madeleine Albright. Ook academici verbonden aan Columbia University en juristen van de New York Bar Council zien mogelijkheden om huwelijkse gevangenschap in de staat New York erkend te krijgen.

De basis is gelegd. Maar voor de volgende stap hebben wij jullie nodig.

Wij hebben het Liberaal Vrouwen Netwerk nodig. Wij hebben het International Network of Liberal Women nodig. Wij hebben liberale politici, juristen en vrouwenrechtenactivisten nodig die in hun eigen land deuren kunnen openen.

Khadija, ik wil heel graag samen met jou onderzoeken hoe wij het internationale netwerk van liberale vrouwen hiervoor kunnen mobiliseren.

Het Liberaal Vrouwen Netwerk heeft voor mij veel betekend. Dat ik nu lid ben van de Eerste Kamer, is mede te danken aan jullie vertrouwen en aanmoediging. Het Liberaal Vrouwen Netwerk heeft veel vrouwen binnen de VVD geholpen hun stem te vinden en hun politieke ambities waar te maken.

Samen zorgden wij ervoor dat zelfbeschikking, huwelijksdwang en huwelijkse gevangenschap in het verkiezingsprogramma van de VVD

kwamen. Wat daarin staat, kan de onderhandelingstafel bereiken en uiteindelijk regeringsbeleid worden.

Daarom vraag ik jullie vanavond opnieuw de krachten te bundelen.

Laten wij samen een internationale coalitie en een concreet actieplan vormen. Laten wij werken aan internationale erkenning van huwelijkse gevangenschap, aan wetgeving en hulpverlening, en aan een internationale dag die deze vormen van onvrijheid blijvend zichtbaar maakt. Laten wij de politieke, juridische en maatschappelijke netwerken van International Network of Liberal Women, Liberaal Vrouwen Netwerk en Femmes for Freedom met elkaar verbinden.

En ik vraag ieder van jullie één deur te openen. Naar een parlementariër, een minister, een ambassade, een universiteit of een vrouwenrechtenorganisatie. Eén gesprek kan een motie worden. Eén motie kan beleid worden. En goed beleid kan voor een vrouw het verschil betekenen tussen gevangenschap en vrijheid.

Ik zeg altijd: niet *the sky is the limit*.

There is no limit.

Het momentum is er. De kennis is er. De juridische voorbeelden zijn er. De internationale partners zijn er. Wat wij nu nodig hebben, is de gezamenlijke wil om door te zetten.

Vrijheid is nooit af. Niet omdat wij hebben gefaald, maar omdat iedere generatie opnieuw moet kiezen om haar te beschermen en uit te breiden.

Laten wij die keuze vanavond samen maken. Voor de meisjes die vandaag nog te horen krijgen dat een zoon meer waard is. Voor de vrouwen die wel willen vertrekken, maar niet vrij zijn om te gaan. En voor de generaties na ons, voor wie vrijheid geen gunst mag zijn, maar een recht.

Wij kunnen dit. Dit is onze opdracht als liberale feministen.

Dank jullie wel.